НОВАЯ ЭРА НАУКИ И ЗНАНИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
global-science-review.com
editor@global-science-review.com

DAVLAT VA XUSUSIY SEKTOR HAMKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING SIYOSIY-IQTISODIY MEXANIZMLARI

TOSHKENT DAVLAT AGRAR UNIVERSITERTI, BUXGALTERIYA HISOBI, AUDIT VA TAHLIL KAFEDRASI ASSISTENTI XODJAYEVA SHAHIDA ALISHEROVNA.

ILMIY RAHBAR: MAMATOV M.

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirishning siyosiy-iqtisodiy mexanizmlari, ularning iqtisodiy o‘sish, investitsion faollik va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Davlat-xususiy sheriklikning huquqiy asoslari, moliyalashtirish manbalari, tavakkalchiliklarni taqsimlash, institutsional boshqaruv va loyihalar samaradorligini baholash masalalari yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni takomillashtirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: davlat-xususiy sheriklik, xususiy sektor, iqtisodiy siyosat, investitsiya, tadbirkorlik, institutsional mexanizmlar, infratuzilma, iqtisodiy o‘sish, moliyalashtirish.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot sharoitida davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi samarali hamkorlik mamlakatning investitsion salohiyatini oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va aholi turmush darajasini yaxshilashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, ijtimoiy manfaatlarni himoya qilish va qulay institutsional muhit yaratish vazifalarini bajaradi. Xususiy sektor esa kapital, innovatsion g‘oyalar, zamonaviy boshqaruv tajribasi va raqobat mexanizmlari orqali iqtisodiy rivojlanishga hissa qo‘shadi.

Davlat va xususiy sektor imkoniyatlarini birlashtirish transport, energetika, kommunal xizmatlar, sog‘liqni saqlash va ta’lim kabi sohalarda yirik loyihalarni amalga oshirish imkonini beradi. Bunday hamkorlik mavjud resurslardan samarali foydalanish, xizmatlar sifatini oshirish va iqtisodiy faoliyatga xususiy investitsiyalarni jalb etishga yordam beradi. Biroq hamkorlikning muvaffaqiyati faqat moliyaviy mablag‘larni jalb qilish bilan belgilanmaydi. Bunda huquqiy barqarorlik, shaffof tanlov, tavakkalchiliklarni oqilona taqsimlash va jamoatchilik manfaatlarini himoya qilish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston iqtisodiyotida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, investitsion muhitni yaxshilash va davlat xizmatlarini modernizatsiya qilish jarayonida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining o‘rni ortib bormoqda. Shu sababli mazkur hamkorlikning siyosiy-iqtisodiy asoslarini o‘rganish va uning samaradorligini oshirish yo‘llarini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Maqolaning maqsadi davlat va xususiy sektor hamkorligining asosiy mexanizmlarini tahlil qilish hamda O‘zbekiston sharoitida ularni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

DAVLAT VA XUSUSIY SEKTOR HAMKORLIGINING NAZARIY ASOSLARI

Davlat va xususiy sektor hamkorligi iqtisodiy hamda ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni davlat tashkilotlari va xususiy tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi kelishuvlar asosida amalga oshirish shaklidir. Davlat-xususiy sheriklik doirasida tomonlarning vazifalari, moliyaviy majburiyatlari, javobgarligi va tavakkalchiliklari shartnoma orqali belgilanadi. Bunday yondashuv davlatning tashkiliy imkoniyatlarini xususiy sektorning moliyaviy resurslari va boshqaruv tajribasi bilan birlashtirishga xizmat qiladi.

Davlat-xususiy sheriklikning muhim xususiyati shundaki, ayrim loyihalarda xususiy sherik obyektni qurish bilan cheklanmay, uni moliyalashtirish, boshqarish, saqlash va xizmat ko‘rsatish jarayonlarida ham ishtirok etadi. Davlat esa

xizmatlarning sifati, xavfsizligi va belgilangan talablarga muvofiqligini nazorat qiladi. Shu tariqa loyiha natijalari uchun javobgarlik tomonlar o‘rtasida taqsimlanadi.

Mazkur hamkorlikning nazariy asoslari institutsional iqtisodiyot va davlat boshqaruvi tamoyillari bilan bog‘liq. Institutsional yondashuvga ko‘ra, iqtisodiy faoliyat samaradorligi moliyaviy resurslardan tashqari, huquqiy qoidalar, mulk huquqining himoyasi, shartnomalarning bajarilishi va iqtisodiy subyektlar o‘rtasidagi ishonchga ham bog‘liq. Shu sababli davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun samarali institutlar va aniq boshqaruv qoidalarini shakllantirish zarur.

Davlat-xususiy sheriklikning asosiy vazifasi davlatning ijtimoiy maqsadlari bilan xususiy sektorning iqtisodiy manfaatlarini muvofiqlashtirishdan iborat. Xususiy investor o‘z investitsiyasidan daromad olishni ko‘zlasa, davlat xizmatlar sifati, ulardan foydalanish imkoniyati, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolatni ta’minlashga intiladi. Shartnomalar aynan shu manfaatlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga xizmat qilishi kerak.

Barcha loyihalarni davlat-xususiy sheriklik asosida amalga oshirish maqsadga muvofiq emas. Har bir loyiha iqtisodiy jihatdan asoslanishi, uning uzoq muddatli xarajatlari va kutilayotgan foydasi baholanishi hamda an’anaviy davlat moliyalashtirishi bilan solishtirilishi lozim. Shundagina sheriklik mexanizmlarining haqiqiy iqtisodiy afzalliklarini aniqlash mumkin.

DAVLAT VA XUSUSIY SEKTOR HAMKORLIGINING SIYOSIY MEXANIZMLARI

Davlat va xususiy sektor hamkorligining siyosiy mexanizmlari davlatning strategik maqsadlari, normativ-huquqiy siyosati, institutsional boshqaruvi va manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi munosabatlarni qamrab oladi. Ushbu mexanizmlarning asosiy vazifasi hamkorlikni barqaror, shaffof va oldindan belgilangan qoidalar asosida tashkil etishdan iborat.

Birinchi muhim mexanizm huquqiy barqarorlikni ta’minlashdir. Xususiy investor uzoq muddatli loyihaga mablag‘ kiritishdan oldin mulk huquqi himoyalanganiga, shartnomalar bajarilishiga va nizolarni hal qilish tartibi aniq belgilanganiga ishonch hosil qilishi kerak. Huquqiy normalarning tez-tez va oldindan prognoz qilib bo‘lmaydigan tarzda o‘zgarishi investitsion tavakkalchilikni oshiradi. Shu sababli davlat-xususiy sheriklikka oid qonunchilik izchil, tushunarli va amalda bajariladigan bo‘lishi zarur.

Ikkinchi mexanizm institutsional muvofiqlashtirish hisoblanadi. Davlat organlari o‘rtasida vakolatlarning takrorlanishi, hujjatlarni kelishishdagi ortiqcha bosqichlar va mas’uliyatning aniq belgilanmagani loyihalarni amalga oshirish muddatlarini uzaytirishi mumkin. Buning oldini olish uchun vakolatli davlat organlari, mahalliy hokimliklar, moliyaviy tashkilotlar va xususiy sheriklar o‘rtasida vazifalar taqsimotini aniq belgilash lozim.

Uchinchi mexanizm ochiq va raqobatli tanlov tizimini rivojlantirishdir. Xususiy sherikni tanlashda oldindan e’lon qilingan mezonlar, shaffof tender jarayonlari va manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish choralaridan foydalanish kerak. Tanlovning ochiqligi samarali investorlarni jalb qilish, korrupsiyaviy xavflarni kamaytirish va davlat resurslaridan oqilona foydalanishga yordam beradi.

To‘rtinchi mexanizm jamoatchilik manfaatlarini himoya qilish bilan bog‘liq. Transport, ichimlik suvi, elektr ta’minoti va tibbiy xizmatlar kabi sohalardagi loyihalar aholining kundalik hayotiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli loyihalarni rejalashtirishda xizmatlarning narxi, sifati, hududiy qamrovi va aholining turli qatlamlari uchun foydalanish imkoniyati hisobga olinishi zarur.

Beshinchi mexanizm hisobdorlik va nazorat tizimini takomillashtirishdir. Davlat va xususiy sherik o‘z zimmasidagi majburiyatlarni bajarishi, moliyaviy natijalar va xizmatlar sifati to‘g‘risidagi ma’lumotlarni belgilangan tartibda taqdim etishi kerak. Mustaqil audit, muntazam monitoring va jamoatchilik nazorati loyihalarning shaffofligini mustahkamlaydi.

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIKNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Davlat va xususiy sektor hamkorligining iqtisodiy mexanizmlari moliyalashtirish, investitsiyalarni jalb qilish, xavflarni taqsimlash, iqtisodiy rag‘batlantirish va loyihalar samaradorligini baholashni o‘z ichiga oladi. Ushbu mexanizmlar hamkorlikning moliyaviy barqarorligini ta’minlash hamda kutilayotgan natijalarga erishishda muhim rol o‘ynaydi.

Moliyalashtirish mexanizmi loyihalarning amalga oshirilishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Davlat-xususiy sheriklik loyihalari xususiy kapital, bank kreditlari, institutsional investorlar mablag‘lari va qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa manbalar hisobidan moliyalashtirilishi mumkin. Ayrim hollarda davlat tomonidan maqsadli moliyaviy yordam yoki asoslangan kafolatlar taqdim etilishi ham loyihani amalga oshirishga ko‘maklashadi. Biroq davlat ko‘magining hajmi va shartlari oldindan baholanib, budjetga tushishi mumkin bo‘lgan uzoq muddatli yuk hisobga olinishi kerak.

Loyihaning iqtisodiy samaradorligini aniqlashda faqat dastlabki investitsiya miqdoriga tayanish yetarli emas. Qurilish, ekspluatatsiya, texnik xizmat ko‘rsatish, ta’mirlash va shartnoma yakunidagi majburiyatlar bilan bog‘liq xarajatlar ham hisobga olinishi lozim. Loyihaning butun hayotiy davri davomida yuzaga keladigan xarajatlar va foydalarni taqqoslash davlat resurslaridan oqilona foydalanishga yordam beradi.

Xavflarni taqsimlash davlat-xususiy sheriklikning muhim iqtisodiy mexanizmidir. Qurilish, moliyalashtirish, talabning o‘zgarishi, valyuta kursi va ekspluatatsiya bilan bog‘liq tavakkalchiliklar loyihaning natijalariga ta’sir qilishi mumkin. Har bir xavf uni samaraliroq boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lgan tomonga yuklatilishi maqsadga muvofiq. Masalan, qurilish sifati va muddatlariga oid xavflarning bir qismini xususiy sherik boshqarishi mumkin. Davlat qarorlari yoki ruxsat berish tartiblariga bog‘liq xavflar esa tegishli davlat organlarining vakolatlari doirasida hal qilinishi kerak.

Iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlari xususiy sektorning uzoq muddatli loyihalarda ishtirok etishiga yordam beradi. Bunda asoslangan soliq imtiyozlari, moliyalashtirish imkoniyatlari va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash vositalaridan foydalanish mumkin. Shu bilan birga, rag‘batlar aniq iqtisodiy natijalar bilan bog‘lanishi, raqobatni buzmasligi va davlat budjetiga ortiqcha yuk keltirib chiqarmasligi lozim.

Loyihalar samaradorligini baholash uchun xizmat ko‘rsatish sifati, belgilangan muddatlarga rioya etilishi, xarajatlarning o‘zgarishi, aholining xizmatlardan foydalanish darajasi va ekspluatatsiya xarajatlari kabi ko‘rsatkichlar belgilanishi zarur. Muntazam monitoring loyihalardagi muammolarni o‘z vaqtida aniqlash va zarur boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

O‘ZBEKISTONDA DAVLAT VA XUSUSIY SEKTOR HAMKORLIGINI RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI

O‘zbekiston sharoitida davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish infratuzilmani yangilash, xizmatlar sifatini oshirish va iqtisodiyotga xususiy investitsiyalarni jalb etish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Transport, energetika, kommunal xizmatlar, ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalarida davlat-xususiy sheriklikdan foydalanish orqali moliyaviy hamda tashkiliy imkoniyatlarni birlashtirish mumkin.

Birinchi navbatda, loyihalarni tanlash va tayyorlash sifatini oshirish zarur. Har bir loyiha bo‘yicha iqtisodiy asoslanganlik, moliyaviy barqarorlik, ekologik ta’sir va ijtimoiy natijalar oldindan baholanishi lozim. Yetarlicha o‘rganilmagan loyihalar kelgusida xarajatlarning ortishi yoki kutilgan daromadlarning ta’minlanmasligiga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, davlat-xususiy sheriklik loyihalari bo‘yicha axborotning ochiqligini ta’minlash muhim. Loyihaning maqsadi, tanlov shartlari, shartnoma majburiyatlari va natijadorlik ko‘rsatkichlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar imkon qadar

ochiq e’lon qilinishi kerak. Bu investorlar ishonchini oshiradi va jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi.

Uchinchidan, mahalliy xususiy sektorning imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Kichik va o‘rta biznes subyektlarining yirik loyihalarda ishtirok etishi uchun moliyaviy resurslardan foydalanish, malaka oshirish va texnologik salohiyatni rivojlantirish imkoniyatlari yaxshilanishi kerak. Mahalliy korxonalar bilan hamkorlik yangi ish o‘rinlari yaratish va hududiy iqtisodiy faollikni oshirishga yordam beradi.

To‘rtinchidan, davlat boshqaruvida raqamli vositalardan keng foydalanish lozim. Elektron tenderlar, raqamli monitoring va yagona axborot platformalari hujjat almashinuvini tezlashtiradi, ma’lumotlarni taqqoslash imkoniyatini yaratadi va ayrim korrupsiyaviy xavflarni kamaytiradi. Raqamli tizimlar samarali ishlashi uchun ma’lumotlarning ishonchliligi va axborot xavfsizligi ham ta’minlanishi zarur.

Beshinchidan, davlat-xususiy sheriklik bo‘yicha mutaxassislarning malakasini oshirish talab etiladi. Loyihalarni moliyaviy tahlil qilish, shartnomalarni ishlab chiqish, tavakkalchiliklarni boshqarish va natijalarni baholash bo‘yicha bilimlar hamkorlik samaradorligini oshiradi. Bu yo‘nalishda oliy ta’lim muassasalari, ilmiy markazlar va amaliyotchi mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish maqsadga muvofiq.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil davlat va xususiy sektor hamkorligining samaradorligi bir-biri bilan bog‘liq institutsional va iqtisodiy omillarga tayanishini ko‘rsatadi. Huquqiy barqarorlik, ochiq tanlov, aniq shartnomalar va moliyaviy intizom hamkorlik uchun zarur sharoit yaratadi. Shu bilan birga, loyihalarning muvaffaqiyati xavflarni to‘g‘ri taqsimlash, davlat majburiyatlarini asoslash va xizmatlar sifatini muntazam nazorat qilishga bog‘liq.

Davlat-xususiy sheriklikni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari sifatida institutsional ishonchni mustahkamlash, davlat organlarining hisobdorligini

oshirish, loyihalarni iqtisodiy jihatdan puxta tayyorlash va raqamli monitoringni rivojlantirishni ko‘rsatish mumkin. Ushbu yo‘nalishlarni birgalikda amalga oshirish davlat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, xususiy investitsiyalarni rag‘batlantirish va aholiga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Shu bilan birga, davlat-xususiy sheriklikning samarasi har bir loyiha bo‘yicha alohida hisob-kitoblar va monitoring asosida baholanishi zarur. Bunday hamkorlik o‘z-o‘zidan samaradorlikni kafolatlamaydi. Natijalar shartnomalar sifati, boshqaruv salohiyati, moliyaviy intizom va tomonlarning o‘z majburiyatlarini bajarishiga bog‘liq.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, investitsiyalarni jalb etish va ijtimoiy infratuzilmani modernizatsiya qilishning muhim vositasidir. Ushbu hamkorlikning samaradorligi huquqiy barqarorlik, shaffof boshqaruv, iqtisodiy asoslangan moliyalashtirish va tavakkalchiliklarni oqilona taqsimlashga bog‘liq.

O‘zbekiston sharoitida davlat-xususiy sheriklik loyihalarini takomillashtirish uchun loyiha tanlash mezonlarini kuchaytirish, ochiq tenderlar amaliyotini rivojlantirish, xususiy investorlarning huquqiy himoyasini mustahkamlash va raqamli monitoring tizimlarini kengaytirish zarur. Shuningdek, loyihalarning uzoq muddatli moliyaviy majburiyatlarini baholash va jamoatchilik manfaatlarini himoya qilishga alohida e’tibor qaratish lozim.

Mazkur mexanizmlarning izchil amalga oshirilishi davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlash, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi Qonuni, 2019-yil 10-may, O‘RQ-537-son.

2. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.
3. World Bank. Public-Private Partnerships Reference Guide. Version 3. Washington, DC, 2017.
4. OECD. Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. Paris, 2012.
5. Yescombe E. R. Public-Private Partnerships: Principles of Policy and Finance. 2nd edition. Butterworth-Heinemann, 2018.